

NYELVHASZNÁLATRA NEVELÉS NYELVTANTANÍTÁSSAL

Szerző:

H. Tóth István (Dr. CSc)
Károly Egyetem
(Csehország)

Szerző e-mail címe:

moszkva228@gmail.com

Lektorok:

Nagy Natália (PhD)
Ungvári Nemzeti Egyetem
(Ukrajna)

Mező Ferenc (PhD)
Eszterházy Károly Egyetem

...és további két anonim lektor

Absztrakt

E tanulmány a nyelvoktatás és -használat fontosságára, problémáira és összefüggéseire összpontosít. Az első rész rávilágít a fiatalok nyelvhasználatának problémáira. A második rész példákat ad a feladatokra, amelyek alkalmazhatók a helyes nyelv használatához.

Kulcsszavak: nyelv, nyelvoktatás

Diszciplína: pedagógia

Abstarct

EDUCATION OF THE USE OF LANGUAGE WITH LANGUAGE TEACHING

This study focuses on the importance and problems and relations of language teaching and use. The first part highlights the problems of using the language of the young. The second part gives examples of tasks that can be applied for educating of the correct language using.

Keywords: language, language education

Discipline: pedagogy

H. Tóth István (2020): Nyelvhasználatra nevelés nyelvtantanítással. <i>OxIPO – interdiszciplináris tudományos folyóirat</i> , 2020/1, 41-56. doi: 10.35405/OXIPO.2020.1.41
--

A pallérozott nyelvhasználatra nevelés alapjának, alfájának és ómegájának a nyelvtan tanításakor a szemlélődő, hozzáadó, haszonelvű, hasznossággal járó nyelv- és irodalompedagógiai stratégia (H. Tóth 2015a) tekinthető.

Tabuk és fétisek szorításában *van valami* a magyar nyelv óráin. Mivel lehet pontosabbá tennünk a „van valami” szerkezetet? Talán zajlik, folyik valami, illetőleg csinálunk valamit a magyar nyelv óráin. És ez az állapot így van immár sok-sok éve.

tabu: tárgy, élőlény vagy fogalom megemlítésére, vagy érintésére vonatkozó tilalom; sérthetlenség, szentség.

fétis: valaminek a vallásos tiszteletben, imádatban részesítése.

Ilyen tabu mindenekelőtt a nyelvtan, illetőleg a grammatika tanításának, (vagy éppen: nem tanításának), avagy az úgy csinálunk, mintha tanítanánk dolga. Fétisnek nevezendő példának okáért a kivételek, azaz a kivételnek mondott esetek elemzésének ignorálása vagy elhanyagolása abban a tekintetben, hogy valóban kivételről van-e szó, avagy csupán az egyik fétisről a magyar nyelv óráiak közül; ilyen például a felszólító mód jelének, pontosabban jelváltozatainak a néven nem ne-

vezése. Ezeket a példáimat csupán érzékeltető céllal adtam meg, buzdítva másokat is a hasonlók kendőzetlen sorakoztatására. Ne feledjük: a néven nevezés, a probléma számba vétele már egy-egy lépés a probléma feldolgozása érdekében.

Ha hajlandók vagyunk visszatekinteni eleink jótékony szakmai tetteire, akkor fenntartások nélkül kijelenthetjük, hogy az 1970-es években két korszakos jelentőségű tanterv is készült a magyar nyelv tanításához az általános iskolák számára. Az egyik a Zsolnai József nevével fémjelzett Nyelvi-irodalmi és kommunikációs nevelés tananyagterve, amelyik a *kommunikációt és a szövegtant* állította a középpontba (Zsolnai, 1988). A másikat Takács Etel írta, ez volt a központinak nevezett országos tanterv, ennek lényege a *nyelvhasználat alapozása, továbbfejlesztése* volt (Takács, 1978).

Később, a rendszerváltást követően az Adamikné Jászó Anna által az ábécétől az érettségig kidolgozott anyanyelvi nevelés a *grammatikát és a retorikát* tette meg rendezőelvnek (Adamikné, 2001).

Szinte hihetetlen – napjainkból visszatekintve –, hogy már 1993 tavaszán nyarán elkészült a magyar tantervelmélet és tantervírás első *kompetenciaalapú tanterve* (Nagy, 1994), amelynek az irodalmi neveléssel összefüggő fejezete elkészítésében magam is részt vettem (H. Tóth és Gálosné, 1994).

Minden, amit a magyar nyelv tanításával összefüggésben ezután tantervnek nevez-

ve írtak, szerkesztettek, lényegében az előzők ilyen-olyan kompilációi voltak, ebből adódóan nélkülöztek minden újszerűséget, ráadásul szürkék és unalmasak lettek. Napjainkra sem javult a helyzet. Akkor mi van ma?

Célkitűzés

Kibédi Varga Áron *Lépések* című naplójában ezt olvashatjuk: „Pünkösd a legszebb keresztény ünnep, mert a legabsztraktabb. Nincs semmi romantika – se megható, se tragikus –, ami eltéríthetne a lényegtől, nincs betlehemi istálló, nincs keresztre feszítés. Csak a nyelvek sokasága. Először volt Babel, a nyelvek szétesése, a büntetés, most pedig pünkösd, a nyelvek felvirágzása, a hitről való soknyelvű beszéd öröme” (Kibédi Varga, 2007).

Mi van most? Babel, nyelvi zűrzavar? Vagy pünkösd, a nyelvek felvirágzása? Úgy látom, kevés okunk adatik az örvendezésre. Következzék egy *vázlatos helyzetkép a nyelvtanítás védelmében!*

Vázlatos helyzetkép

Kétségtelen, hogy *a diákok szóalkotása* leleményes, ám az egyhangú szóhasználatukat a durva stílus jellemzi, mert kifejezéseik agresszívak, trágárok fiúk és lányok körében egyaránt. Mindezek után „nem csoda, ha írásaikban a köznyelvi szóalakok helyett is ezeket találjuk, s ők maguk a »keveredést« észre sem veszik, hiszen

természetesnek tűnik használatuk számukra” (Laczkó, 2007).

A diáknyelvkutatás friss adatai azt tükrözik, hogy a diákok beszédének új törekvései, jelenségei, kibontakozási irányaik és anyanyelvi ismereteiknek a drámai fogyatkozása az íráskészségükre, *a helyesírás-tudásukra hátrányos*, káros, sőt kóros hatású. Álljon itt egy rövid leltár a magam adatgyűjtéseiből (H. Tóth, 2007), mások megfigyeléseiből (Hangay, 2007), kutatási eredményeiből (Laczkó, 2007), valamint friss adatmerítéseiből (Nagy, 2018):

- a) Jellemző az ékezetek torzítása, elhagyása.
- b) Gyakran nem érzékelik az írásjelek általánosan elfogadott szerepét.
- c) Az írásjelfajtáik használata sivár, előtérbe kerültek az emotikonok. Írás helyett eligazító, tájékoztató ábrák készítésére alkalmazzák az írásjelkombinációkat, már érettségi dolgozatokban is.
- d) Egyre gyakoribbak a rövidítések utáni írásjelek elmaradásai.
- e) Általánossá váltak az egybe- és különírási hibák.
- f) A fiatalok körében a „csajozós, pasizós dumák”, a divatos szóláshasonlatok, kifejezések, az sms-nyelvi adatok nemcsak viszonylagos állandóságot, hanem a szóteremtés vonatkozásában is változásokat mutatnak.

A helyesírási hibák mennyisége és minősége olyan aggasztó mértékben növekedik, hogy ezek elérték már azt a szintet, amely *a kommunikációt*, tehát a megértést, az

együttműködést, a kapcsolatot *neheztük*. Sokszor érezhetjük azt, hogy diákjaink beszédének és írásának a megértéséhez külön szótár szükséges. Mivel nem lehetünk elégedettek a helyesírás-tanítás, illetőleg a helyesírás tudásának jelenlegi állapotával, helyénvaló számba venni a nehézségeket a tisztán látás, a további teendők érdekében.

A helyesírás ügyének sikerét nehezítő, többször akadályozó gondokról is egyenesen kell szólnunk. Ezek a legégetőbb problémák:

- a) Az olvasástanítási módszerekkel való kísérletezgetés közben is szem előtt tartandó, hogy a magyar helyesírásban nélkülözhetetlen az értelem-tükröző jelleg érvényesítése, mellette, ezzel együtt a szótagolás biztos ismerete.
- b) A rendszerszemléletű, a logikus gondolkodást erősítő helyesírás-tanítást kell következetesen érvényesíteni a napjainkban eluralkodott mozaik-szemléletű helyesírás-tanítás helyett.
- c) A diszlexiával és a diszgráfiával összefüggő, nélkülözhetetlen alapismeretekre a társadalmi szükségletek miatt a tanító- és tanárképzésben idő- és órakeret, gyakorlatias tananyag biztosítandó.
- d) Helyesírás-kultúránkat téves beidegződések sora, valamint nyomasztó tájékoztatlanság hatja át. Ezek ellen hathatósan a gyakorló pedagógusok és a pedagógusképzés illetékes szakemberei, továbbá a tudományos műhelyek kutatói léphetnek fel eredmé-

nyesen, bizonyítva, hogy a 2015-ben kiadott 12. helyesírási szabályzat az iránymutató, a követendő.

- e) Nem segíti a helyesen írás ügyét a társadalmi hozzáállás sem. Gondoljunk arra, hogy a különböző kiírások, utcai, bolti, hivatali feliratok gyakran súlyos hibákat tartalmaznak. A hirdetési újságokban és szórólapokon sok esetben hemzsegnek a primitív helyesírási hibák, de a televíziók felirataiban is rendre találni joggal kifogásolandókat.
- f) Durva típushiba a sajtóban, és vésszesen terjedő a könyvkiadásban is a helytelen elválasztás.
- g) Elfogadhatatlan helyesírási divatok, a magyar írásmódtól idegen, a magyar helyesírás alapjait figyelmen kívül hagyó írásformák zúdulnak ránk naponta az utcáról, a sajtóból, a képernyőről.

Mi a teendő?

Hozzá kell járulnunk a helyesírás és a nyelvtan tanítása közötti szerves kapcsolat megerősítéséhez. Tény, hogy sokan vitatják a helyesírás jövőbeni szükségességét. Magam azt a véleményt képviselem, miszerint napjaink magyartanárai közül a helyesírás-tanítás fontosságát hangoztató kollégák nem az utolsó mohikánok. A helyesírás ismeretére és megbízható tudására a holnapokban is szükség lesz, ugyanis *ez a tudás szerves része a műveltségnek, a jó modornak és az illemnek is*, hogy csak néhányat

említsek az átlagos embertársunktól elvárható írásbeli kapcsolatteremtés, a kommunikáció komponenseiből. Aki általános és szakmai műveltséggel felvértezettnek tekinti önmagát, lehetetlen meglennie nyelvtani ismeretekre épülő megbízható helyesírástudás nélkül.

Nem törődhetünk bele abba a helyzetbe, hogy az elemi iskoláztatástól az egyetemi képzés befejezéséig sem alakul ki általánosságban és egyénenként sem az elfogadható színvonalú helyes írás készsége. A helyesírás tanításával összefüggésben mindenekelőtt ezeket az elsődleges anyanyelv-pedagógiai teendőket szükséges világosan látnunk:

- a) a *nyelvtani* ismeretek feldolgozása, a *nyelvbhelyesség* csiszolása és a *helyesírás* gondozása alkossanak szoros kapcsolatot valamennyi magyarórán;
- b) a tudatos helyesírás érdekében az *állandó gyakorlás* elengedhetetlen;
- c) diákjaink *helyesírási hibátípusait* és az ezeket alkotó *egyéni hibákat* tartsuk számon;
- d) mivel a *felületesség, a nemtörődömség a helyesírási hibák gyakori okai*, ezért meg kell követelnünk tanítványainktól a saját munkájukkal szembeni köteles felelősséget!

Amikor a helyesírás-tanítás kérdéseivel foglalkozunk, akkor természetesen tisztázandók a *készségek* és *képességek* fejlesztésének pszichológiai és pedagógiai problémái (Mező, 2018).

A tudatos tevékenység automatizált komponenseként gondolkodom a *készség*-ről, amit utánnázással, gyakorlással, alkalmazással lehet megszerezni. A készségek megszerzése nélkülözhetetlen eszköz ahhoz, hogy az ember magasabb rendű szellemi és/vagy egyéb tevékenységeket végezhesen. Az úgynevezett *alapkészségeket* valamennyi tantárgy tanulásának feltételeiként tartom számon. Ezek közül mindenekelőtt az *anyanyelvi készségeket* kell megemlítenem, jelesül a *beszédkészséget*, továbbá az *olvasás és az írás technikai szintjét*, valamint a *helyesírást*.

Amikor a *képesség* tartalmáról és jelentéséről gondolkodom, akkor a személyiségnek azt az egyéni sajátosságát értem, amellyel az ember alkalmassá válik bizonyos cselekvések sikeres végrehajtására, illetőleg meghatározott feladatok eredményes elvégzésére. A helyesírás tanításával kapcsolatban az *általános képességek* közül a *megfigyelőképességet* és a *problémamegoldó gondolkodást* kell előtérbe állítanunk.

A fentiekkel függ össze nyelv- és irodalompedagógiám három sarokpontja (H. Tóth 2015b): a *szemlélődés* (kontempláció), a *hozzáadás* (additivitás) és a *haszonnehívtség, a hasznosság* (funkcionalitás). Amikor a nyelvtant nem önmagáért, hanem a nyelvi jelenségek (a tények, az adatok és az összefüggések) megértéséért, valamint az összefüggéseket további ismeretek és készségek építésére alkalmazzuk, akkor a felfedezés, az elemzés, a vitakultúra, a helyesírás mellett a közlő, tájékoztató és befolyásoló funkciójú szövegezés kompe-

tenciái erősödnek, ekképpen is segítve a tanulók nyelvi szocializációját.

Vegyük például a *színnevek*kel kapcsolatba hozható, a tanítványaink nyelvhasználatát erősítő tevékenységlehetőségeket! Ezekhez a gyakorló pedagógusok, továbbá a tanító- és tanárjelöltek is eredményesen hasznosíthatják Bozsik Gabriellának a színnevek helyesírásával összefüggő problémaelemző gondolatait, a színnevek helyesírását segítő, támogató, tanításmódszertani javaslatait (Bozsik, 2018). Jelentős segítséget nyújthat a *Színnevek – színszótár*, ebben 950 olyan címszó van, amelyek színnevek, mellettük 400 címszóban névváltozatok találhatóak, valamint 80 címszó árnyalatneveket vonultat fel, továbbá 50 címszó az árnyalatnevek névváltozatait ismerteti (Földvári, 2019.). Mindezen szakirodalmi források mellé illesszük oda *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásának kapcsolódó pontjait, példáit. Ezekkel felvértezve kiváló *szókincsfejlesztést*, eredményes *helyesírás-gondozást*, hasznos *stílus-pallérozást* végezhetünk a legszükségesebb, immár tanult és alkalmazott *nyelvtani szak kifejezések mozgósításával*, illetőleg *új fogalmak bevezetésével* szükség szerint, mindenképpen mértéktartással.

Ha az eddigiekben *a nyelvtanra épített nyelvhasználat alapozását, erősítését, fejlesztését* fejtegettem, akkor miről lehet szó a továbbiakban?

Nyilvánvalóan a magyar helyesírásról. Azért akarok a *nélkülözhetetlen háttérismereket* követően újabb és újabb példákat sorakoztatni, hogy még jobban meg

tudjam értetni: annak érdekében, hogy kiváló, vagy jó, de legalábbis elfogadható legyen az utánunk jövő generációk *nyelvtani elemzéseken alapuló helyesírása*, azt éppúgy rendszeresen gyakorolnunk kell, mint az úszást, a futást, a labdarúgást, az éneklést, a kedvenc hangszerünk mindennapi megszólaltatását, a rajzolást és így tovább. Sokan panaszoznak, hogy nem látják át *a helyesírás-tudomány rendszerét*. Segítségül álljon itt ez a *nem teljességre törekvő vázlat*, majd nyomában az *alapoazást*, a *problémafeltárást*, az *elemzést*, a *szabályalkotást*, a *szabálykritikát*, a nyelvtani tudatosságra épülő helyesen írást segítő, támogató *feladatsorozatot*.

Nélkülözhetetlen háttérismerek

A biztonságos magyar helyesírást az Akadémiai Kiadónál Budapesten 2015-ben megjelent *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadás kötetre alapozzuk, illetőleg onnan merítjük a helyesírással, a helyesen írással összefüggő érveinket, adatainkat. Az ott fellelhető 300 szabályzati pontot – most eltekintve az egyes alpontoktól – az itt következő úgynevezett *helyesírási alapelvek* mentén rendszerezhetjük a könnyebb megértés, a pontosabb átlátás érdekében. Egyébiránt ezek a helyesírási alapelvek jótékonyan *segítik helyesírási jártasságunk erősítését, valamint továbbfejlesztését* is.

A kiejtés elve

A magyar helyesírásban a legfontosabb helyesírási alapelvek *a kiejtés elve*. Ez azt je-

lenti, hogy az azonos ejtést azonos írásjelekkel, az ejtésbeli különbözőségeket különböző írásjelekkel kell feltüntetnünk. Lényege a hangalak és az értelem tükröztetése, például: *koros – kóros – kórós*.

A szóelemző írásmód

A szóelemző írásmód elvét követjük, amikor a tőhöz járuló toldalék vagy toldalékok elemeit, valamint az összetett szó tagjait világosan, egyértelműen fel-ismerjük, majd írásunkban félreérthetetlenül, nyelvünk értelemtükröztető jellegét előtérbe állítva fel is tüntetjük azokat. Ekkor az írásunkban a magyar nyelv értelemtükröztető jellege kerül a középpontba.

A szóelemzés elve a maga sajátos eszközeivel ad útmutatást a *botja, kardjuk, egészség* típus mellett a *vasgyár, hadsereg, háztető* csoportján túl a *jegygyűrű, kulcsont, ballet-táncos* szóalakok helyes írásmódjának az alkalmazására is.

Alaktani ismereteket, elemző készséget és logikus gondolkodást várnak el az *anyja, nagyjai, vallja* típusúak éppúgy, mint az írásban jelölt teljes hasonulás alcsoportjai, például *paddal, bölcsé, mossunk – mossuk, emettől* stb.

A hagyomány elve

A magyar szókészlet egy bizonyos részének a lejegyzésekor a *hagyomány elve* ismeretkörhöz igazodunk, hiszen a régebbi korok írásmódjának az emlékét őrizzük bennük. Főbb típusai:

- a) a régies írású családnevek: *Kuun, Raátz, Thewreke*;
- b) a *dz* és a *dzs*: *bodza, dzsungel; peddze, bridzsel – briddzsel*;
- c) a *-j* és az *-ly*: *olaj, teljes, kályha, süllyed*;
- d) a *-h* végűek: *cseh, méh, sab*;
- e) az *-é* jelöletlensége: *észike – eszike*;
- f) az elemezhetetlen szóköviületek: *kapzsi, rögtön, mindnyájan* stb.

Itt kell szóba hoznunk a jelentésmegkülönböztető céllal írott neveket is, mint: *Rác, Rácz, Rátz; Takács, Takách, Takáts* stb.

Néhány magyar szóalakban jelentésmegkülönböztető funkciója van a *j – ly* szembenállásának, így: *fogja – foglya, fojt – folyt, bojt – bohjt, sója – sólya* (a „sólya” szakszó, jelentése: hajócsúszató vagy csúszda. A Magyar Szókincstár szerint hajófelvonó, illetőleg szlip.) stb.

A hagyomány elvével összefüggő írásmód gyakorlásához fűzhetjük az *ly* betű és az *l + y* betűkapcsolat elemzését. A *folyó, gólya* stb. szavainkban a *j* hang helyén írásban hagyományosan *ly* betűt alkalmazunk. II. Rákóczi Ferenc nevelőapjának a nevében azonban *l + y* betűk, hangértékük alapján *l + i* hangok állnak, vagyis *Thököly Imre* neve: *tököli* és nem *tökőj*; ugyanez a szemlélet érvényesül a megbecsült nyelvrokonság-kutató, *Reguly Antal* nevével kapcsolatban is, ő *reguli* és nem *reguj*, amiként a kuruc nótáiról elhíresült *Thaly Kálmán* neve nem *taj* és nem *táj*, hanem *tali* a kiejtésben.

Az egyszerűsítés elve

A magyar helyesírásban gyakran előfordul az egyszerűsítés elve, ha az egyszerűbb írásforma nem megy a megértés rovására.

Az egyszerűsítés elvével arra törekszünk, hogy elkerüljük a betűelemek felesleges halmozását: *toll – tollal (tol-lal), orr – orra (or-ra esett), meggy – meggyel (megy-gyel), asszony – asszonnyal (asz-szony-nyal), fogóddz – fogóddzatok (fo-góddz-dza-tok), brídzs – briddzs (bri-dzs [mit csinál?]) – briddzs (bri-dzs [mivel?]).*

Szerepet játszik itt az egyszerűsítésen túl a kiejtés és a szóelemzés is, de mindenekelőtt az értelemtükröztes. Egyértelmű, hogy nem élhetünk az egyszerűsítés elvével akkor, ha bizonytalanná válna a megértés. Ezért nem hagyhatjuk el az összetett szavak előtagjának az utolsó betűjét vagy az utótagjának az első betűjét: *nagygyűlés, kulcsont, balett-táncos, sakk-klub, válllap, rossz szívű*, illetőleg a családnevek és az utónevek utolsó kettőzött mássalhangzójának egyik elemét sem: *Gáll-lal, Manné, Bernadett-tel, Marcell-lel* stb.

A jelentés-elkülönítés elve

Abban áll a jelentés-elkülönítés elve, hogy az előszó nem minden esetben, az írott szóképp azonban pontosan segíti a jelentés megkülönböztetését.

Lássuk ezeket a példákat tanúságtevésül: *ép – épp, nyelvel – nyelvel, kis – Kiss, erdei ibolya – Erdei Ibohya, mezsei viola – Mezei Viola, majoránna/majoranna – Major Anna, bogáncs – Bogáncs* (Fekete István egyik regényének a címe, ahol a főhőst, a hűséges kutyát

hívták így.), *nebáncsvirág – Ne bánts, Virág!, folyt (a víz) – fojt (a füst), (ez a) hely (kétűnő) – hej (, de jó itt!).*

A tisztelet elve

Kisebb jelentőségű a tisztelet elve az írásrendszerünkben, mégis érdemes, tanulságos figyelembe vennünk.

Magánlevelezésben elfogadható, helyénvaló az *Édesanyám-, Édesapám-féle* íráskép, hivatalos beadványban viszont kerülendő az érzelmek ilyenfajta írásbeli kifejezése.

Törekedjünk arra, hogy neveket ne válasszunk el, hiszen sértésnek is hathatnak: *Vörös-marty, Kaff-ka, Jó-kai, Kos-suth, Mihály, László, Á-kos, And-riska* (a 'Riska' faluhelyen gyakran fejesthén neve), *Tolsz-toj*.

Komikusak az ilyen megoldások is: *varázs-ló, edzőtá-borban; Domo-koos Máttyás levele, szoci-aldemokrata nézetek, a demokrácia zökkenőmentes folytatása, egy vizsgá-lóbizottságot is felkértek, a kislányunk a gyakor-lóóvodába jár; elmentek a gyerme-kecskéék sétálni; őszinte szereztetű vallomás, ör-dögjáték ez a darab* stb.

Ugyanakkor figyeljünk néhány történelmi családnév helyes elválasztási formájára, például a *Ba-tsa-nyí, Bat-thyá-nyí, Des-sen-ffy, Lo-ránt-ffy, Szé-che-nyí, Then-rewk* és más hasonlókra!

A *te-a, fi-ú, fia-i, a-lom, i-gazság* formájú elválasztás szükségtelen mind a kézzel való írás, mind a számítógéppel történő szerkesztés alkalmával.

Némelyik magyar szó elválasztásakor nyelvi illetet sértünk, például a *szar-vas,*

orr-szar-ví, szar-kasztikus, csú-fos, kaka-du stb. esetében. Mellőzzük a szükségtelen elválasztással létrehozható nyelvi tisztelenséget, mert félreértésre ad okot!

Az idegen nevek írásának elve

Szokás megemlíteni *az idegen nevek írásának elve* csoportot is. Ennek lényege abban rejlik, hogy meg kell tanulnunk az adott szavaknak, kifejezéseknek a célnyelvi írásmóddal való rögzítését. Így figyelemmel leszünk az átadó kultúra nyelvi-helyesírási sajátosságaira.

Hibátlanul illik leírni, például: *Ver-sailles, New York, Stockholm, Strasbourg* stb. városneveket éppúgy, mint *Voltaire, Rousseau, Shakespeare, Goethe, Johann Strauss* és mások nevét is.

Érdeemes előtérbe helyezni az idegen mellékjelekkel ellátott szavakat is, például: *Černý, Gärtner, Mošna, Mosstrand, Muñoz* stb.

Barangolás a helyesírási gyakorlófeladatok világában

Az alábbiakban néhány példa illusztrálja a nyelvtan és a nyelvhasználat fejlesztését célzó jellegzetes feladatokat:

1. Egészítsük ki az 1. táblázatban látható szógyűjteményeket a megfelelő időtartamú magánhangzóval!

2. Egészítsük ki a 2. táblázatban lévő szógyűjteményeket a megfelelő időtartamú mássalhangzóval!

3. Csoportosítsuk a helyesírási alapelvek szerint a következőket! Válasszunk csoportonként és alapelveként egy-egy szót, majd szerkesszük velük egy-egy mondatot!

szövegrészlet, mulatságot, opál, Pálffy, gyűjtései, panaszszó, olyan, kellene, Arannyal, váratlanul, otthonába, mélység, gipszszobor

A mondat:

1. táblázat: hiányzó (megfelelő időtartamú) magánhangzókkal kiegészíthető táblázat (forrás: a Szerző)

<i>o – ó</i>	<i>ö – ő</i>	<i>u – ú</i>	<i>ü – ű</i>	<i>i – í</i>
k__r__s	k__rz__	bor__	sz__k	h__ttük
k__r__s k__r__s	b__lcs__de	alk__	s__rgős	t__zes,
p__r	b__r__nd	sat__	gy__sz__	__rogat
p__r	k__t__de b__jt	gyal__	d__lleszt	s__ma
		tan__	zs__ri	l__ceum

2. táblázat: hiányzó (megfelelő időtartamú) mássalhangzókkal kiegészíthető táblázat (forrás: a Szerző)

<i>l – ll</i>	<i>r – rr</i>	<i>k – kk</i>	<i>m – mm</i>	<i>g – ggy</i>
ha ___ hatatlan	o ___ mány	bara ___	e ___ entáli	a ___ ag
ha ___ hatatlan	ko ___ all	kaku ___	___ arsall	fa ___ ús
a ___ egória	ba ___ ikád	a ___ ad	ma ___ ut	me ___ eslepény
tarká ___ ik	te ___ asz	blo ___	a ___ ónia	___ ön ___ tyúk
kevese ___	te ___ or	bö ___ öd	Kle ___ Antal	ro ___ an

4. Melyik szükséges: a *j*, avagy a *jj*, az *ly*, esetleg az *lly*, illetőleg az *lj* vagy az *lly*?

- megi ___ ed, fo ___ ton, sompo ___ og, fésü ___ !, követe ___ etek!
- sa ___ og, va ___ on!, hömpö ___ ög, fák ___ a, beszé ___ él!
- hüve ___ ku ___, he ___ egy (vonaton), póto ___ ad, I ___ és Gyula, ha ___ ad!
- indu ___ unk!, ha ___ nal, zsiva ___ og, talál ___ átok!, bo ___ hos

5. Olvassuk el az alábbi meghatározásokat, és válaszoljunk írásban egy-egy szóval!

- Mindig ezt kiabálja: „Kár, kár!”
- Ha bosszantani akarják, azt mondják neki, hogy szebb a páva, mint a ...
- Fehér gyökerű konyhakerti növény.
- A Tisza is ez, nemcsak a Duna.
- Ez a virág a szerénység jelképe.
- A tehén is ez volt kiskorában.
- Napraforgóból készült zsiradék.
- A tojásból kikelt madarak testét fedi.
- Gyermeksapkák díszé.
- A szoba sarkában állt egykor, és fával, szénnel ettették.

6. Karikázzuk be a hibátlanul írt szavakat! Javítsuk ki a hibával közölteket, majd írjuk le őket is szótagolva, hibátlanul!

- mosoja, haragjuk, tekintéjük, seregéjetek, szabáj, gerej, ünnepéj, imbojog, törköj, papagáj

- ibolya, szólya, zsivaly, bagoly, lebuly, gallyak, sóhaly, guzsaly, dereglye, erelyük

7. Egészítsük ki a *j* hang odailő jelével az alábbi közmondásokat, szólásokat és szóláshasonlatokat! Vitassuk meg társainkkal ezeknek a példáknek a jelentését!

- Egyszerű, mint a Kolumbusz to ___ ása.
- Egy év hí ___ án egy hete.
- Hogy a kecske is ___ óllak ___ ék, és a káposzta is megmarad ___ on.

- d) Farkast emlegetnek, mind__árt megjelenik.
 e) Sok víz lefo__t azóta a Dunán.
 f) A hó__agot sem fű__ák fel egy lélegzettel.
 g) Eltűnt, mint a tava__i hó.
 h) Fogadatlan prókátornak a__tó mögött a he__e.
 i) Ne szól__ szám, nem fá__ fe__em.
 j) A kisu__át sem mozdítja meg.

8. Alkalmazzuk a *j* hang megfelelő jelét (*j, jj, ly, lly*)! Az ellenőrzést, majd a javítást követően írjuk le tollbamondásra Szabó Kálmánnak a macskabaglyot bemutató tájékoztató olvasmányát!

Madaraink

Az élővilág __elentős osztá__át képviselik a madarak. To__ásaikat cser__ék sűrű__ébe, fák ga__ai közé épített fészkeikben he__ezik el. A gó__a, a sirá__, a __égmadár fo__ók, tavak madara. A foga__, a fűr__, a var__ú, a seregé__a mezők, a kertek lakó__a. A to__ásrabló szá__kó, a favá__ó harká__, a sárgafe__ű kirá__ka erdőkben él. Néme__ikre éppen a madárfa__ erősebb tag__ai részéről vár nagy veszé__. A ragadozók közül a fülesbago__ é__el kel útra, míg a só__om, a karva__ és az ö__v nappal vadászik. Kese__ű ritkán vetődik Magyarországra.

9. Kapcsoljunk *-val, -vel; -vá, -vé* ragokat ezekhez a rövidítésekhez, jelekhez a 4. táblázat segítségével!

4. táblázat: *-val, -vel, -va, -ve* ragok használatának gyakoroltatása (forrás: a *Szezerő*)

Példák	<i>-val, -vel</i> ragos példák	Példák	<i>-vá, -vé</i> ragos példák
%		<i>Ft</i>	
<i>kg</i>		<i>§</i>	
<i>100</i>		<i>mm</i>	
<i>dl</i>		<i>*</i>	
<i>5.</i>		<i>kg</i>	
<i>°C</i>		<i>3.</i>	

10. Töltsük ki a 5. táblázatot az adott példákkal!

5. táblázat: *jelek és ragok alkalmazása* (a *Szezerő*)

Főnevek	Többszjel	Birtokos személyjel	Birtokjel	Tárgyrag	<i>-val, -vel</i>
<i>díj</i>					
<i>bús</i>					
<i>madár</i>					
<i>keő</i>					
<i>darázs</i>					
<i>dísz</i>					
<i>súly</i>					
<i>halom</i>					
<i>tűz</i>					

11. Írjuk le helyesen a felsorolt tulajdonneveket!

- a) andrássy + körút:
- b) kodály + körönd:
- c) appennini + félsziget:
- d) dózsa györgy + tér:
- e) velencei + tó:
- f) verecke + hágó:
- g) sziget + halma:
- h) szerencs + patak:

- a) csillag vizsgáló, gyermek nevelés, hinta palinta, jön megy, ad vesz, divat lap szerkesztőség, tervező iroda vezető, vadász szenvedély;
- b) eszik iszik, földön futó, élen járó, jármű javító, súly pont, tarokk kártya játékos, Kossuth nóta éneklés, sakk készlet gyűjtemény

12. Alkossunk összetett szavakat ezekkel az elemekkel, azután írjunk velük egy-egy alárendelő mondatot a beszélő szándékára is ügyelve!

13. Írjuk a 6. táblázatba a felismert tulajdonnevek helyes alakját! Szedjük az első oszlopban betűrendbe számozással a felismert tulajdonneveket!

6. táblázat: tulajdonnevek helyes alakját és betűrend szerinti sorszámozását gyakoroltató feladat (forrás: a Szerző)

Sorszám	Elemek	Tulajdonnevek
	Pilinszky + vers + betanulás	
	Kodály + módszer + alkalmazás	
	Szent + Ferenc + ima + mondás	
	Golf + áramlat + terjedés	
	Achilles + ín + szakadás	
	Babits + vers + elemzés	
	Petőfi + idézet + tudás	
	Oscar + díj + átadás	
	Ázsia + kutató + találkozó	
	Kárpátalja + térkép + rajzolás	
	Soós + Kálmán + ösztöndíj	
	Szent + István + érdemérem	
	Görgey + Artúr + Társaság	
	Rákóczi + főiskola	
	vérke + parti + sétány	

14. Pótoljuk az alábbi mondatokban a hiányzó írásjeleket!

- a) S rá te vagy legméltóbb tehát neked adom (*Arany János*)
- b) Nyakatokon vad úri tatárok
S mégis büszke a ti fejetek (*Ady Endre*)
- c) A magyar nyelv létem jövőm és reményem (*Juhász Ferenc*)
- d) Leveles dohányját a béres leveszi
A gerendáról és a küszöbre teszi
Mevágja nagyjából
S a csizmaszárából
Pipát húz ki rátölt és lomhán szipákol (*Petőfi Sándor*)
- e) Soha többé nem írok A világ túl öreg és nincs semmi új benne Már mindent leírtak (*Jean Nicolas Arthur Rimbaud*)
- f) Szólhatok az emberek vagy az angyalok nyelvén ha szeretet nincs bennem csak zengő érc vagyok vagy pengő cimbalom (*Pál apostol*)
- g) Uram adj éleslátást a dolgok észlelésére erőt azok megragadására és megtartására képességet és rátermettséget arra hogy ezekhez még mindig hozzá tudjak tanulni Adj tévedhetetlen ítéleteket a számba A helyes beszéd kegyelméért is esdeklek
Döntsd el nálam mindig a kezdetet határozd meg előrehaladásom irányát és biztosítsd a vég sikeres és eredményes kimenetelét (*Aquinói Szent Tamás*)
- h) A vendéglátás mindig szeretetközösség (*István atya*)
- i) Én csak szegény bűnös vagyok Uram de mihelyt szólítalak kegyelmeddel és irgalmaddal egészen elárasztasz engem. Legnagyobb boldogságomról mondanék le ha nem törekednék arra hogy mindig csodálatos jelenlétedben éljek Ámen (*Kolumbusz Kristóf*)

15. Egészítsük ki ezt a szöveget a szükséges betűkkel, majd az ellenőrzést és a szükséges javítást követően írjuk le tollbamondás után!

Egy kis séta

Induljunk sétára ___agyarország fővárosának, ___udapestnek a ___esti oldalán!

A ___zabadság___íd közelében találjuk az egykori ___őzponti ___ásárcsarnokot. A ___ővám___érről továbbmenvén hamarosan a ___álvin___érré érkezünk. Innen már megpillanthatjuk a ___emzeti ___úzeumot. Ebben az épületben volt a ___éché___nyi ___önyvtár. Sétáljunk fel a ___árba, és tekintsük meg a ___udai___egység tájait is!

Erre a képzeletbeli sétára ___emere ___ula írása segítségével indultunk el.

16. Ismerkedjünk közmondásokkal!

- a) Pótoljuk a hiányzó betűket ezekből a közmondásdarabokból!
- b) Párosítsuk az összetartozó közmondásdarabokat!
- c) Írjuk le emlékezetből vagy tollbamondás után a feladatban szereplő közmondásokat!

1. Az o___an madár ritka,	a) e___szer vágj!
2. Ami___en a mo___dó,	b) o___an a törülköző___.
3. Megsza___atott erőt	c) a követ is kivá___a.
4. Legtová___	d) kö___ű elnyomni.
5. Sok cse___	e) az igazsá___al érhetsz!
6. Ké___szer mérj,	f) me___nek kedves a kalitka.

Kitekintés

Az Akadémiai Kiadó 2017-ben figyelemre méltó egynyelvű szótárt jelentetett meg. Ez a *Magyar helyesírási szótár*, szerkesztője Tóth Etelka, aki *A magyar helyesírás szabályai. 12. kiadása* szerint állította össze ezt a jelentős terjedelmű szójegyzéket.

A Tinta Könyvkiadó első helyesírási munkafüzetét 2016-ban az új helyesírási szabályzat alapján Fercsik Erzsébet készítette el *Helyesírási munkafüzet – Feladatok A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásához* címmel. A szerző sorra veszi a szabályzat fő pontjait, és ezekhez kínál feladatokat.

Szintén a Tinta Könyvkiadó gondozásában látott napvilágot 2018-ban Cs. Nagy Lajos három tematikus szempontokat alapul vevő munkafüzetegyüttese: *A tulajdonnevek helyesírása*, az *Egybeírás és különírás munkafüzet*, a *Hangjelölési munkafüzet*.

Ugyancsak a Tinta Könyvkiadónál jelentek meg 2017–18-ban négykötetes sorozatban H. Tóth István kompetenciaalapú munkafüzetei: *Helyesírási munkafüzet az 5. évfolyam részére*, *Helyesírási munkafüzet a 6. évfolyam részére*, *Helyesírási munkafüzet a 7. évfolyam részére*, *Helyesírási munkafüzet a 8. évfolyam részére*. Ennek a hét munkafüzet-

nek a lelkiismeretes szakmai és anyanyelvi lektora, számos esetben feladatfejlesztője dr. Bozsik Gabriella CSc, az egri Eszterházy Károly Egyetem főiskolai tanára – ezúton is illesse köszönet hasznos munkáját!

Reményeink szerint a Tinta Könyvkiadó 2020-ban megjelenteti a középiskolások, illetőleg a középszintű és az emelt szintű érettségire készülők számára Bozsik Gabriella helyesírás-kutató kétkötetes munkafüzetcsomagját, amelyik nyelvtani, nyelvhasználati és általános műveltséget is gondozó tollbamondás-gyűjteményt és a fokozatosság didaktikai elvét következetesen betartó helyesírási feladatgyűjteményt is tartalmaz.

Az előzőekben említett szótár, szabályzat, szójegyzék, valamint feladatgyűjtemények és munkafüzetek egyértelműen és körültekintően *a nyelvtani tudatosságra nevelő, nyelvtani alapoottságú nyelvhasználat-fejlesztést* szolgálnak kisiskolások, felső tagozatosok és középiskolások esetében egyaránt.

Összegezés

E tanulmány a *kontemplatív (szemlélődő) jellegű, additív (hozzáadó) szemléletű, funkci-*

onális (haszannelvű, a hasznosságot támogató) nyelv- és irodalompedagógiai stratégia mentén (H. Tóth 2019) szólt a nyelvtanítás fontosságáról tabuk és fétisek nélkül, miközben a nyelvhasználat fejlesztésére összpontosító tanítási gyakorlatot állította a középpontba.

Legyen egyértelműen világos minden tanító és magyartanár előtt: nem bölcseledő nyelvészeket, hanem életvidám, a magyar anyanyelvét boldogan használó és annak értékeire rácsodálkozó általános és középiskolai tanulókat, ifjakat neveljünk – kellene nevelnünk.

Irodalom

Adamikné Jászó Anna (2001): *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségig*. Trezor Kiadó, Budapest.

A magyar helyesírás szabályai (2015), tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bozsik Gabriella (2018): Gondolatok a színnevek helyesírásának tanításáról. In: Domonkosi Ágnes (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány köréből – az Eszterházy Károly Egyetem Tudományos Közleményei* LXIV. kötet. EKE Líceum Kiadó, Eger. 173–179.

Földvári Melinda (2019): Színnév – színszótár. Letöltés: 2019.11.12. Web: <http://www.szintan.hu/>

H. Tóth István (2007): *Adj esélyt!* (Egy helyesírási verseny tényei, adatai néhány megjegyzéssel kísérvé). Magyartanítás, Budapest.

H. Tóth István (2015a): *Építkezés a sikerből és a kudarcból. Additív szemléletű funkcionális anyanyelvhasználat a kontempláció jegyében*. Elhangzott: VIII. Miskolci Taní-tani Konferencia, Miskolci Egyetem Tanárképző Intézete, Miskolc. 2015. január 30.

H. Tóth István (2015b): A kontemplatív alapú, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégiáról. In: Gazdag Vilmos, Karmacsai Zoltán és Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kibívások II*. Autdor-Shark, Ungvár. 211–221.

H. Tóth István (2019): *Értékkeresés az óvodai magyar nyelvi nevelésért a hagyományápolás tükrében (Szemléltetés – bozsszáadás – hasznosság)*. Sprint Kft. Kiadó, Budapest.

H. Tóth István és Gálosné Szűcs Emília (1994): Irodalmi felkészültség. In: Nagy József (szerk.): Fejlesztési követelmények. *Iskolakultúra*, 1994, 4. évf. 1-2 szám

Hangay Zoltán (2007): *Amit a helyesírási hibák lelepleznek*. In: Bozsik Gabriella, Eőry Vilma és V. Raisz Rózsa (szerk.): *Hagyomány és újítás a helyesírásban (Válogatás a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny kötetek anyagából)*. EKF Liceum Kiadó, Eger.

Kibédi Varga Áron (2007): *Lépések (Napló 2005–2006)*. Kalligram, Pozsony.

Laczkó Mária (2007): *Napjaink tizenéveseinek beszéde szóhasználati jellemzők alapján*. Magyar Nyelvőr, Budapest.

- Mező Ferenc (2018): *Fejlesztő pedagógia - Elmélet és gyakorlati példatár a képességfejlesztés köréből*. K+F Stúdió Kft., Debrecen.
- Nagy József (szerk.) (1994): Fejlesztési követelmények. *Iskolakultúra*, 1994, 4. évf. 1-2 szám
- Nagy Natália (2018): Az Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézet (UMOTI) diákjainak nyelvhasználati sajátosságai. In: Balázs Géza és Minya Károly (szerk.): *Diáknyelv – diákszótár. Egy anyanyelvi pályázat legjobb munkái* (Válogatás a 2018. évi anyanyelvi pályázat legjobb munkáiból). Anyanyelvápolók Szövetsége – Inter, Budapest.
- Takács Etel (1978): *Tájékoztató a magyar nyelv és irodalom új tantervéről (Általános iskola 5–8. osztály)*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Zsolnai József (1988): *A nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program tananyagterve (tanterve) az 5–8. osztály számára*. Törökbálinti Kísérleti Általános Iskola, Törökbálint–Budapest.